

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК 316.346.32–058.53

Олена Балдинюк

Психолого-педагогічна характеристика підлітково-юнацьких неформальних груп

Суспільні перетворення, що відбуваються в Україні під впливом соціально-економічних змін, призвели до перегляду багатьох педагогічних орієнтирів. Сьогодні школа як провідний соціальний інститут не може ефективно розв'язувати виховні завдання без взаємодії з різноманітними дитячими та молодіжними громадськими об'єднаннями, які відіграють важливу роль у соціалізації підростаючого покоління, задоволенні його потреб, самореалізації та самоствердженні.

Паралельно з оновленням традиційних структур виникло і продовжує виникати безліч інших дитячих і юнацьких організацій та об'єднань. Відроджуються у ряді регіонів скаутські об'єднання, інші, різноманітні за формою і змістом діяльності, співтовариства дітей і підлітків національного і релігійного характеру. Самовизначаються як організовані самостійні об'єднання миротворчі, правозахисні, патріотичні, екологічні, благодійні, спортивні та інші асоціації.

Зростання значення неформальних дитячих та молодіжних об'єднань засвідчило їх помітну роль як умови соціалізації особистості, в результаті чого вони стали об'єктом спеціального вивчення. Зокрема, досліджувались особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю (В. Бочарова, Р. Вайнола, А. Капська, Л. Міщик); проблема створення та розвитку тимчасового колективу (Р. Бернс, В. Глазиріна); виховна робота в об'єднаннях за місцем проживання (А. Бойко, А. Рега, Я. Рейковський); діяльність неформальних молодіжних об'єднань (М. Малютін, Д. Ольшанський, В. Лісовський, А. Яковлєв).

Сучасний молодіжний рух на теренах України представлений не лише організованими структурами, а й неформальною молодіжною ініціативою. Поняття «неформали» сьогодні міцно увійшло в сучасний лексикон, проте у науковців немає чіткого визначення цього поняття.

Мета дослідження – надати психолого-педагогічну характеристику підлітково-юнацьким неформальним групам.

Для розуміння суті проблеми потрібно уточнити такі основні поняття, як «молодіжна організація», «молодіжне громадське об'єднання», «неформальне об'єднання», звернувшись до Конституції України, Закону України «Про об'єднання громадян» [5] та Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [4].

Згідно статті 1 ЗУ «Про об'єднання громадян», *об'єднанням* громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод [5].

Громадські організації можуть бути: дитячі, молодіжні, правозахисні, спортивні, та й взагалі різних напрямків. До молодіжних громадських об'єднань належать різні спілки, клуби, товариства, команди, загони, а також асоціації (федерації).

Щодо молодіжних та дитячих організацій, їх створення та діяльність також регулюється Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації».

Згідно зі статтею 1 цього Закону, *молодіжні громадські організації* – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів [4].

Неформальне об'єднання ми розглядаємо як організацію, що характеризується високим ступенем згуртованості, особистісним характером спілкування, нечітко вираженою метою групової діяльності і неформальним контролем, який ґрунтується на традиціях і залежить від ступеня усвідомлення групового членства [7].

Разом із молодіжними громадськими об'єднаннями і організаціями в нашому суспільстві функціонують і так звані «неформальні» об'єднання дітей і молоді. Їх вплив на підлітків достатньо великий і його не можна недооцінювати. Причому такі об'єднання далеко не завжди позитивно соціально спрямовані. Логічно припустити, що чим менше існуватиме свідомо створюваних дорослими позитивно соціально спрямованих дитячих громадських об'єднань, тим більше виникатиме стихійних асоціальних об'єднань.

Під терміном «неформальна група» позначають відразу кілька об'єктів, соціальна природа яких є різною.

По-перше, – це угруповання переважно підліткові, всередині яких організаційні відносини виражені або дуже слабо, або, навпаки, дуже сильно із загрозою використання фізичної сили. Самоціллю подібних неформальних спільностей у більшості є спілкування, а головним внутрішнім принципом – групова солідарність. Такі неформальні групи служать засобом самовизначення, завдяки чому неповнолітній знаходить своє місце у відношенні «я–ми–вони».

По-друге, до неформалів на сьогодні відносяться учасники різних самодіяльних об'єднань. Серед них – екологічні групи, історико-культурні об'єднання і політичні клуби.

По-третьє, до неформальних груп, колективів часто відносять тих, хто включений у масові національні та суспільні рухи.

Загалом, неформальні об'єднання охоплюють молодь, яка шукає сенсу життя, місця в суспільстві, цікавих справ, а також захоплюючого дозвілля.

За даними фахівців, лише від 2 % до 5 % української молоді перебувають в офіційно зареєстрованих молодіжних організаціях, натомість, понад 25 % знайшли собі місце у неформальних угрупованнях [6]. Беручи до уваги таку значну кількість молодих людей, які в тій чи іншій мірі перебувають у рядах неформальних угруповань, питання, які пов'язані із цим явищем потребують ґрунтовного вивчення.

Сьогодні в нашій країні нараховуються десятки тисяч неформальних молодіжних об'єднань різної спрямованості, за діяльністю яких неможливо прослідкувати. Д. В. Ольшанський пропонує таку їх класифікацію: «музичні» (металісти, брейкери, бітломани, роллінги); «в спорті й довкола нього» (фанати, рокери, секції різних видів боротьби); «правоохоронці» (любера, «афганці», «фураги», «стригуни»); екстремальні угруповання (вуличні, дофеністи, мажори); «філософські» (хіппі, юні марксистки, молоді лєнінці, демократичні соціалісти і т.д.); «політичні» (пацифісти, ностальгісти, панки, чорносотенці «Пам'яті»); на екологічному й екокультурному ґрунті [9].

За даними науковців (А. В. Абрамової, С. В. Косарецької, Н. Ю. Синягіна) найбільший соціальний вплив серед неформальних структур мають об'єднання гедеоністично-відпочинкового напрямку, діяльність яких може мати значний позитивний вплив на процеси соціалізації молодого покоління.

Неформальні групи можуть бути організовані як у рамках формальних, так і поза ними. Перші є у рамках певних організацій, другі – існують незалежно від формальних. Вони утворюються на основі просторової близькості, спільності інтересів, психофізіологічних характеристик, особистої симпатії. Контакти в таких групах є глибші й ширші, більш значущі для індивідів. Саме такі групи мають значний вплив на соціалізацію особистості.

Особливо гостру потребу в діяльності таких об'єднань відчувають підлітки, оскільки підлітковий вік є вирішальним етапом у соціалізації особистості.

Підлітковий вік – етап від 10–11 до 15 років, що відповідає початку переходу від дитинства до юності. Цей період у житті людини відноситься до числа критичних, що пов'язано з кардинальними змінами у сферах:

а) свідомості; б) діяльності; в) системи взаємовідносин індивіда.

Насамперед, підлітковий вік характеризується швидким ростом, формуванням організму в процесі статевого дозрівання, що відображається на психофізіологічних особливостях особи. Основу формування нових психологічних і особистісних якостей неповнолітнього цього віку складає спілкування у рамках практичних видів діяльності й дозвілля.

В цей період пріоритетними є наступні фактори, які впливають на ефективність соціалізації: наявність взаєморозуміння та контакту підлітка зі значущими дорослими (батьками, педагогами); задоволення потреби у спілкуванні з однолітками; можливість займати належний статус у колі ровесників; можливість мати та висловлювати власну думку; задоволення потреби у самостійності тощо.

У цьому віці важливу роль у становленні особистості відіграють насамперед ровесники. Сам підліток не тільки вчиться взаємодіяти з іншими, але також визначається зі своєю позицією в системі міжособистісних відносин, які по значущості виходять на перший план. Провідна діяльність людини в даному періоді – спілкування. Також велика роль відводиться лінії симпатія – дружба. У цьому віці підлітки нерідко кардинально змінюють свої відносини з колишніми друзями, знаходять нових друзів, прагнуть визначитися з позицією в своїй соціальній групі.

У дослідженні, проведеному під керівництвом Н. Ю. Синягіної [6], на питання про причини, які могли би привести підлітка у групу, були відповіді: на першому місці самотність – 27 % і незрозуміння батьків – 24 %. Сюди можна віднести і конфлікти між батьками, на які указали 20 % опитуваних. Респонденти виділяють риси характеру, які подобаються їм у підлітках

неформальних груп: уміння відстояти себе (54 %), сміливість (40 %), незалежність (53 %) [6].

Загалом, причинами створення неформальних об'єднань є:

- реакція на недоліки роботи з молоддю;
- як наслідок виокремлення елементів соціальної структури;
- прагнення проявити самостійність;
- бажання задовольнити потреби та інтереси;
- необхідність у спілкуванні;
- як прояв молодіжної свідомості й розвитку [8].

Серед особливостей неформальних груп неповнолітніх, слід виділити наступні:

1. Вікова потреба підлітків і юнаків у відособленні, автономізації, що має прояв у прагненні до самостійності, незалежності, пошуку можливості самореалізації, які є основними причинами виникнення різноманітних неформальних об'єднань.

2. У групі підліток отримує захист у різних його проявах: психологічному, фізичному, моральному, матеріальному. Відчуття захищеності, набуте в групі, підвищує самооцінку підлітка, впевненість у собі.

3. Членство у групі забезпечує доступ до інформації, яку підліток не отримує в сім'ї чи школі.

4. Наявність емоційно насиченого спілкування та задоволення, що приходить від групової діяльності.

5. Підлітків притягує чесність, відвертість і щирість відносин у групі ровесників.

6. Однією з причин входження підлітка у неформальну групу є такий мотив, як спосіб подолання внутрішнього конфлікту особистості, в мікросоціумі та, насамперед, у сім'ї. Тобто, відсутність уваги й розуміння з боку дорослих посилює вплив формальних і неформальних колективів.

7. Важливою є така характерна риса неформальних груп як «гедонізм» – прагнення до отримання максимуму сильних приємних відчуттів. Гедоністичний ризик визначається як особливий прийом психологічного впливу на сферу потреб, при якому їх актуалізація досягається шляхом створення небезпечних, загрозливих їх задоволенню ситуацій.

8. Прагнення підлітків компенсувати недоліки спілкування, що закладені в традиційних структурах навчальних закладів [7].

Для підлітків характерним є активне бажання «ввійти» у світ дорослих та орієнтація поведінки на його норми й цінності, розвиток самооцінки і самосвідомості, інтересу до себе як особистості, своїх можливостей та здібностей. При відсутності умов для індивідуалізації і позитивної реалізації своїх нових можливостей самоствердження підлітка може приймати викривлені форми і призводити до відхилень у поведінці.

Важливим механізмом впливу підліткової групи на індивіда є імітація – прагнення відтворювати (копіювати) форми поведінки ровесників чи

дорослих, починаючи від манери говорити, одягатися і до ставлення щодо алкоголізму, наркотиків, тютюну, протилежної статі. Свідомо чи несвідомо підлітки шукають приклад для наслідування. Тривожним є факт, коли ним стає особа з негативною спрямованістю поведінки, неправильними суспільними установками.

Підлітки дуже бояться бути відкинутими референтною групою. Для їхнього віку характерним є високий рівень конформізму, тобто готовності до прийняття групових норм, зміни поведінки чи переконань у відповідності з позицією групи. При цьому, слід врахувати, що захисні механізми стосовно впливу й маніпуляції у підлітків не достатньо сформовані, що пов'язане з нестабільністю психіки, власних переконань.

Для неформальних об'єднань характерним є розподіл на «своїх та чужих». У зв'язку з цим, важливу роль відіграє розпізнавальна символіка: зачіска, одяг, прикраси, додаткові предмети. Причому, символи можуть бути вкрай різноманітними, частіше вони запозичуються.

Наступна відмінна ознака – сленг (певна манера висловлювання), характерні лозунги: «долой попсу!», «бей жидов!» і т.д.

В будь-якому НМО існують традиції: дозвілля, прийняття нових членів тощо. Вони передаються між поколіннями і також слугують індивідуальною рисою.

Виділяють асоціальні, антисоціальні та просоціальні неформальні молодіжні об'єднання.

Асоціальні групи підлітків – малі неформальні об'єднання, які, як правило, виникають спонтанно і розвиваються у процесі асоціальної діяльності. В такому об'єднанні панують антисуспільні установки, погляди, традиції, норми поведінки. Члени таких груп ведуть асоціально-кримінальний спосіб життя і здійснюють різноманітні правопорушення.

Існує цілий ряд соціально-психологічних факторів, які притягують неповнолітніх у асоціальні групи. Серед найбільш поширених такі: свобода і необмеженість діяльності – 97 %, наявність вільного часу – 96 %, відсутність нагляду й контролю з боку дорослих – 73 %, прагнення до довірливого інтимно-особистісного спілкування – 65 % [8].

Антисоціальні – мають яскраво виражений агресивний характер: банди, неофашисти, скінхеди, сатаністи тощо. Найчастіше саме цей тип НМО має авторитарну структуру та відрізняється невмотивованою агресією. Інтелектуальний розвиток більшості учасників (за виключенням лідерів) знижений. Свою поведінку вони завжди прагнуть виправдати, прикриваючись надцінною метою, наприклад очищення суспільства від паразитуючих в ньому осіб: бомжів, євреїв, ромів, гомосексуалістів тощо.

Цілеспрямованого та планомірного характеру дії антисоціальних об'єднань набувають лише за рішенням лідера. Решту часу вони проводять, не займаючись конкретною справою. Іноді (від нудьги) можуть безпідставно чіплятися до оточуючих, здійснювати погроми і т.п. При цьому майже постійно вживаються алкоголь та наркотики.

Просоціальні об'єднання неповнолітніх – різновидність соціальних груп, які розвиваються у процесі суспільно корисної діяльності. Позитивні групові норми і цінності в такі групи приносяться із макро- і мікросередовища, формуються і укріплюються в процесі соціально значимої навчальної, трудової чи дозвільневої діяльності. Просоціальні групи у своєму розвитку проходять шлях колективоутворення, інтегративною якістю якого є колективність. У таких групах створюються всі умови для персоналізації особистості.

Життя і діяльність просоціальних груп регулюється не тільки нормами суспільної моралі, але й нормами права у процесі виховно-профілактичного і корекційно-реабілітаційного впливу на них із боку адміністрації навчального закладу, педагогічного колективу, а також самодіяльних організацій самих неповнолітніх.

Наостанок хотілося б згадати про функції неформальних об'єднань. З одного боку, вони можуть заважати нормальному функціонуванню суспільства, діючи врозріз з ними або просто відкидаючи його цінності. Але, водночас, вони слугують своєрідним індикатором наявних проблем. Відстежуючи спрямованість та цілі виникаючих неформальних молодіжних об'єднань, можна визначити ті питання, які потребують уваги й з боку офіційних установ, в тому числі держави. І в цьому полягає користь НМО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А. Й. Капська, О. В. Безпалько ; за заг. ред. Капської А. Й. – К., 2002. – 315 с.
2. Башкатов И. П. Психология асоциально-криминальных групп подростков и молодежи / И. П. Башкатов. – М. ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЕК», 2002. – 416 с.
3. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций / Н. Ф. Головатый. – К. : МАУП, 1999. – 224 с.
4. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 року № 281–XIV // Урядовий кур'єр. – 1999. – 12 січня. – № 4. – С. 10.
5. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/11717>.
6. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи / С. В. Косарецкая, Н. Ю. Синягина. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 159 с.
7. Кулік В. Молода Україна: сучасний організований рух та неформальна ініціатива : дослідження / В. Кулік, Т. Голобуцька, О. Голобуцький. – К. : Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. – 460 с.
8. Молодежная субкультура. Введение [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vk.kiev.ua>.
9. Ольшанский Д. В. Неформалы: Групповой портрет в интерьере / Д. В. Ольшанский. – М. : Педагогика, 1990. – 192 с.
10. Сергеев В. К. Молодежная субкультура в условиях мегаполиса [Електронний ресурс] / В. К. Сергеев. – Режим доступу : <http://www.synergia.int.ru>.
11. Сленг – це просто мовний факт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.synergia.int.ru>.
12. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Науксвіт, 2003. – 233 с.
13. Чернета С. Ю. Самодіяльні молодіжні об'єднання як фактор формування соціальної активності особистості / С. Ю. Чернета // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць : у 2 кн. – К., 2002. – Кн. 2. – С. 118–122.